

น. ณ. ปากน้ำ. ศิลปะและวัฒนธรรม
จากดินแดนอาหรับเมื่อแรกเข้าสู่สยาม.
กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๓๔.

ค วันไฟของสงครามและวิกฤตการณ์จาก
ปัญหาความขัดแย้งต่างๆ ของประชาชาติ
ในดินแดนตะวันออกกลาง ดูเหมือนว่าจะยังไม่
ยุติได้ง่าย สันติภาพที่ถาวรทางตะวันออกกลาง
ยังคงเป็นเพียงความหวังที่เป็นจริงได้ยากใน
สายตาของชาวโลกปัจจุบัน ถ้าหากย้อนอดีตไป
หลายร้อยศตวรรษ นานาชาติต้องยอมรับกันว่า
ตะวันออกกลางเป็นดินแดนแห่งความเจริญรุ่ง
เรืองทั้งทางเศรษฐกิจและอารยธรรม เป็นแหล่ง
กำเนิดศาสนาและอารยธรรมอิสลาม ในอดีต
แห่งความรุ่งโรจน์ดังกล่าว ชาวตะวันออกกลาง
โดยเฉพาะชาวเปอร์เซียและอาหรับได้ชื่อว่าเป็น
ผู้เผยแพร่ศาสนาและวัฒนธรรมอิสลามไปยังดิน
แดนไกลหลายทิศทาง ทั้งทางยุโรปและเอเชีย
โดยอาศัยการติดต่อสัมพันธ์กันทางการค้าทั้ง
ทางบกและทางทะเล จนเป็นที่รู้จักมักคุ้นกับชน
ชาติอื่นๆ แล้วในฐานะพ่อค้าผู้มั่งคั่งเพียบพร้อม
ด้วยศิลปะและวัฒนธรรมอันสูงส่ง

สำหรับสยามประเทศนั้น พ่อค้าเปอร์เซีย
และอาหรับก็เป็นมุสลิมพวกแรกที่ได้เข้ามาติดต่อ
จากหลักฐานต่างๆ บ่งชี้ว่าพวกเปอร์เซียและ
อาหรับมาค้าขายเรือสินค้าและเข้ามาตั้งหลักแหล่ง
ในสยามตั้งแต่สมัยสุโขทัยหรือก่อนหน้านั้น ใน

สมัยกรุงศรีอยุธยาและต้นรัตนโกสินทร์ก็ปรากฏ
ว่ามีชาวตะวันออกกลางคือ ชาวเปอร์เซียและ
อาหรับได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานและมีบทบาททาง
การค้า การคลัง และกิจการบ้านเมืองฝ่ายต่าง
ประเทศ พวกฝรั่งและชาวสยามแต่โบราณมัก
เรียกพวกเปอร์เซียและอาหรับว่า “พวกแขกมัวร์”
ซึ่งเป็นที่รู้กันว่าพวกนี้นับถือศาสนาอิสลาม
ส่วนชนชาติอื่นๆ ที่นับถือศาสนาอิสลาม ชาว
สยามมิได้รวมไว้ในกลุ่มแขกมัวร์แต่จะเรียกชื่อ
ตามเชื้อชาติเป็นพวกๆ ไป เช่นพวกที่มาจาก
เมืองจัมปาซึ่งเคยมีดินแดนติดต่อกับเขมรและ
เวียดนาม เรียกว่า “แขกจาม” พวกที่มาจากเกาะ
ชวาเรียกว่า “แขกยาวา” หรือพวกมาจากแหลม
มลายูทางใต้ เรียกว่า “แขกมลายู” ส่วนพวกที่
มาจากเมืองมาร์กัสซาร์บนเกาะสุราเวสีในประ
เทศอินโดนีเซียปัจจุบัน เรียกพวกนี้ว่า “แขกมก
กะสัน” ดังนั้นคำว่า “แขกมัวร์” หรืออีกชื่อหนึ่ง
ในจดหมายเหตุโบราณเรียกว่า “แขกเทศ” จึง
หมายถึงกลุ่มชนชาติที่มาจากดินแดนตะวันออก
กลางโดยเฉพาะ

พวกแขกมัวร์เมื่อครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยา
ธนบุรี จนถึงต้นรัตนโกสินทร์มีประวัติและบทบาท
เป็นที่น่าศึกษาไม่น้อย เพราะเป็นชุมชน
ต่างดาวชาวมุสลิมพวกแรกที่เข้ามามีความสัมพันธ์
กับประเทศสยามอย่างใกล้ชิด ราชสำนัก
สยามได้อาศัยพวกแขกมัวร์ว่าราชการด้านการ
การค้าต่างประเทศทางฝ่ายแขกมุสลิมมาโดย

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ตลอด ทางกรุงศรีอยุธยาและตามเมืองท่าสำคัญ ในสมัยโบราณ เช่น เมืองเพชรบุรี นครศรีธรรมราช มะริด ตะนาวศรี จะมีพวกแขกมัวร์หรือแขกเทศเข้ามาประกอบกิจการค้าทั้งของส่วนตัว และของหลวงอยู่เป็นจำนวนมาก

ในกรุงศรีอยุธยา ย่านที่แขกมัวร์ตั้งบ้านเรือน อยู่ทางด้านตะวันตก ย่านนั้นกลายเป็นย่านค้าขายที่เรียกว่า ท่ากาลี (กาญี) ซึ่งคนไทยสมัยอยุธยาพากันเรียกว่า “โคกแขก” บ้าง “กุฎีทอง” บ้าง ส่วนแขกอื่นๆ ที่มีเชื้อแขกมัวร์จะตั้งบ้านเรือนแยกกันอยู่ต่างหาก เช่น แขกมกกะสัน ได้มาตั้งชุมชนหมู่บ้านของตนอยู่แถวบริเวณปากคลองตะเคียน เป็นต้น

ในบรรดาแขกเชื้อชาติต่างๆ ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานบ้านช่องในกรุงสยาม “แขกมัวร์” ดูจะเป็นพวกที่ประสบความสำเร็จในชีวิตการงานเกินหน้าแขกชาติอื่นๆ สถานภาพของพวกแขกมัวร์ที่กรุงศรีอยุธยาในกิจการด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมอยู่ในระดับสูง ขึ้นชื่อว่าแขกมัวร์แล้วชาวสยามต้องนึกถึงก่อนว่าเป็นพ่อค้าแขกที่ร่ำรวยทรัพย์สินเงินทองมีรูปร่างใหญ่โต แต่งกายหรูหราด้วยผ้าที่สวยงามผิดไปจากแขกพวกอื่นๆ แขกมัวร์จำนวนมากที่เข้ารับราชการเป็นขุนนาง มักได้ตำแหน่ง ยศศักดิ์สูงปรากฏว่าทำเนียบศักดินาสมัยกรุงศรีอยุธยามีตำแหน่งตั้งรองรับพวกแขกมัวร์ไว้ด้วย ได้แก่ ตำแหน่ง “กรมท่าขวา” เรียกว่า “จุฬาราชมนตรี” มีหน้าที่ทำการค้าต่างประเทศ หัวหน้าฝ่ายแขก คู่กับ “โชฎีกราชเศรษฐี” หรือ “กรมท่าซ้าย” หัวหน้าฝ่ายจีน

ในรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม สมเด็จพระเจ้าปราสาททองจนถึงรัชสมัยของ

สมเด็จพระนารายณ์นับว่าเป็นยุคแห่งความรุ่งเรืองของพวกขุนนางต่างด้าว “ขุนนางแขกมัวร์” มักบริหารการด้านการพระคลัง ดังจะเห็นว่ามีตำแหน่งสำหรับขุนนางแขกมีมากมาย เช่น ตำแหน่งจุฬาราชมนตรี พระศรีเนาวรัตน์ ขุนราชเศรษฐี หลวงศรีวรขาน หลวงศรียศและอื่นๆ บางคนก็ได้เป็นเจ้าเมืองท่าค้าขายสำคัญของสยาม เช่น เมืองมะริด ตะนาวศรี บางกอก ในบรรดาขุนนางแขกทั้งหลายเห็นจะไม่มีใครได้อำนาจและมีบารมีสูงเทียบเท่าแขกเปอร์เซีย คือ “เจกอะหมัด” (ต้นสกุลบุษนาค) ท่านเจกอะหมัดดำรงตำแหน่ง “ออกญาโกษาธิบดี” ในราชสำนักสยามครั้งรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าปราสาททองและสืบทอดตำแหน่งขุนนางชั้นสูงภายในสกุลนี้ต่อเนื่องกันมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ แขกมัวร์เป็นชนต่างด้าวที่ได้ว่าการในตำแหน่งหน้าที่ราชการสำคัญๆ ทั้งในกรุงและหัวเมืองกิจการค้าและการคลังตกอยู่ในมือของพวกแขกมัวร์มาโดยตลอด

ข้อความอันเป็นเรื่องราวของพวกแขกมัวร์ในสยามประเทศแต่โบราณบางตอนที่กล่าวมานี้ ผู้อ่านจะหาอ่านเพิ่มเติมได้ในหนังสือ เรื่อง “ศิลปะและวัฒนธรรมจากดินแดนอาหรับเมื่อแรกเข้าสู่สยามประเทศ” โดย น. ณ ปากน้ำ เป็นหนังสือเล่มล่าสุดของสำนักพิมพ์เมืองโบราณ ซึ่งตีพิมพ์เมื่อเดือนสิงหาคม 2534 บริษัทเคล็ดไทยจำกัด เป็นผู้จัดทำจำหน่าย หนังสือเล่มนี้มีรูปเล่มขนาดกระทัดรัดบางเบา ง่ายที่จะพกติดตัวไปไหนมาไหนได้สะดวกสบาย

เนื้อหาภายในเล่มเป็นการรวบรวมเรื่องราวต่างๆ ของพวกแขกมัวร์โดยเฉพาะตามมิติ

แห่งกาลเวลาที่ย้อนอดีตขึ้นไปไม่ต่ำกว่า ๗๐๐ กว่าปีมาแล้ว ผู้อ่านจะได้รับรู้เรื่องราวถึงความ เป็นมา สถานภาพ บทบาท ศิลปวัฒนธรรม บุคลิกภาพ และวิถีของพวกแขกมัวร์ที่เข้ามาใช้ ชีวิตในประเทศสยามอย่างกว้างๆ เข้าใจได้ง่าย ไม่มีความสลับซับซ้อนในเชิงภาษาหรือแนว ความคิดแต่ประการใด ข้อมูลที่ได้จะเป็นประ เภทเกร็ดความรู้ในสิ่งละอันพันธุละน้อยจาก บุคลิก พฤติกรรมของพวกแขกมัวร์ตามสายตา ของชาว สยามและพวกฝรั่งร่วมสมัยที่ได้พบเห็น และรู้จักซึ่งบันทึกไว้ในจดหมายเหตุร่วมสมัยบ้าง ต่างสมัยบ้างแต่ไม่ห่างกันมากนัก ตามเรื่องราว ที่รวมไว้ในประชุมพงศาวดารภาคต่างๆ เอกสาร สอดค้นดาสมัยกรุงศรีอยุธยา และหนังสือที่เขียน โดยชาวตะวันตกและชาวไทยอีกหลายเล่ม เอก สารเหล่านี้เป็นส่วนที่ผู้เขียนนำมาอ้างอิงไว้เป็น เชิงอรรถทุกข้อความที่ยกมากล่าว ดังนั้นข้อมูล ที่ผู้อ่านพึงได้รับจึงเป็นข้อมูลที่พอเชื่อถือได้ว่ามี ความเป็นไปได้หรือเป็นความจริง หรือมีอะนั่น ก็ใกล้เคียงความเป็นจริง ผู้วิจารณ์ใคร่ยกตัว- อย่างวิธีนำเสนอที่เรียบง่ายในเชิงแนวคิดและ ภาษาศิลป์บางตอน ดังนี้

“รองเท้าหนีบแบบแขกมัวร์ส่งความนิยมให้แก่ ชาวสยาม”

คนยุโรปนั้นใส่รองเท้าหุ้มข้อ หรือที่อุปมา เครื่อง แต่งตัวรุ่งรังเต็มไปด้วยถุงน่อง รองเท้าพิสดาร เสื้อก็มี ระบายมีเสื้อคลุมเนื้อด้วยเป็นเมืองหนาว ส่วนแขกมัวร์ นั้นมีรองเท้านีบง่ายๆ คนไทยจึงชอบ

วัฒนธรรมรองเท้านีบนี้ ได้กลายเป็นประเพณี ของสมัยไทยยังนิยมสืบมาจนบัดนี้ พวกคนไทยชั้นผู้ดี และขุนนางจึงจะใช้รองเท้านีบแบบแขกมัวร์ มีบันทึก ไว่ดังนี้

“ช่างตัดรองเท้า ก็ไม่ค่อยมีความจำเป็นเท่าๆ กับ ช่างตัดเสื้อเหมือนกัน เพราะทุกคนเดินเท้าเปล่า นอก จากพวกขุนนางเท่านั้นที่ใส่รองเท้าหนีบแบบแขกมัวร์ แล้วก็ไปศิริชะเปล่า นอกจากในบางวันที่แต่งเต็มยศ เพื่อเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทเท่านั้น โอกาสเช่นนั้น เขาจะสวมลอมพอกมีปลายแหลมเหมือนก้อนน้ำตาล ของเรา ในโอกาสอื่นเขามักใช้ให้บ่าวเดินถือหมวก...”^{๔๔} (๔๔ ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและเมืองแห่งราชอาณาจักรสยามมิโคลัส แชรแวงส์แต่ง พ.ศ. ๒๕๐๖ หน้า ๑๐๑)

พิจารณาวิธีนำเสนอข้อมูลและการลงเชิง อรรถที่ยังไม่ถูกต้องตามเกณฑ์ตลอดทั้งเล่มแล้ว หนังสือเล่มนี้ผิดแปลกไปจากหนังสือวิชาการทั่วไป แม้ว่า “เนื้อหา” จะให้ข้อมูลที่เป็วิชาการ อย่างไรก็ดีผู้วิจารณ์พอจะจับเค้าโครงและเป้า ประสงค์ของผู้เขียนได้ว่ามิได้มุ่งเรียบเรียงให้กลุ่ม ผู้อ่านกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งโดยเฉพาะ หากมุ่งเพื่อผู้อ่านทั่วๆ ไป ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มที่มีพื้นฐานการ ศึกษาในระดับใด ไม่ว่าจะอยู่ในอาชีพใด วัยใด เรียกว่าผู้อ่านทุกคน ทุกระดับพื้นฐานของชีวิต อ่านได้ทั้งสิ้น นักวิชาการทางประวัติศาสตร์ หรือบุคคลทั่วๆ ไปจะไม่สูญเสียเวลาของการ อ่านอย่างแน่นอน เรียกได้ว่าหนังสือเล่มนี้มี คุณลักษณะที่ผสมผสานกันระหว่างอ่านเพื่อ ความรู้หรือหาข้อมูล กับอ่านเพื่อใคร่รู้หรือเพื่อความเพลิดเพลิน แต่ก็เพื่อความบันเทิงใจ อย่างมีคุณค่าและสามารถผ่อนคลายความเครียด ในเชิงแนวคิดในชีวิตประจำวันได้ไม่น้อย การที่ ผู้เขียนมิได้แบ่งเนื้อหาออกเป็นบทเป็นตอน จัด จำแนกข้อมูลและลำดับความคิดเห็นไว้ให้เป็น หมวดหมู่ตลอดจนสืบสาวหาที่มาที่ได้ด้วยเหตุผล และหลักฐานเพื่อให้ผู้อ่านได้ความคิดลุ่มลึกพอ ซึ่งถ้าผู้เขียนจะนำเสนอในลักษณะดังกล่าว

หนังสือเล่มนี้ก็จะเปลี่ยนโฉมหน้าไปกลายเป็นหนังสือสำหรับผู้่านที่ต้องการอ่านอย่างจริงจัง ซึ่งมักจะอ่านกันเพียงกลุ่มน้อย จึงไม่ใช่เป้าหมายของผู้เขียนเป็นแน่ ในทางตรงข้ามผู้เขียนมิได้สร้างกำแพงวิชาการไว้อย่างเคร่งเครียด หากแต่ใช้กระบวนการเขียนชั้นเชิง ประสพการณ์ และลีลาในลักษณะที่เห็นว่าจะดึงดูดความสนใจผู้อ่านได้ทุกกลุ่ม เพื่อให้มีโอกาสสัมผัสอดีตที่เห็นว่ามีความหมายและน่าสนใจที่จะติดตาม ดังนั้น เนื้อหาจึงมีประเด็นกระจัดกระจายในลักษณะเล่าสู่กันฟัง แต่เป็นการเล่าเรื่องที่มีแก่นสารและผู้เขียนก็ได้อ้างหลักฐานที่มาของเรื่องนั้น ๆ ทุกครั้งไป ประเด็นที่ผู้เขียนเลือกสรรนำมารวมไว้ในหน้าสารบัญ เป็นหัวข้อเรื่องใหญ่ภายในเล่มทั้งหมดซึ่งแต่ละหัวข้อก็นำติดตามอย่างยิ่ง ตัวอย่างเช่น แคมมัวร์เป็นพวกที่มีอำนาจในกรุงศรีอยุธยา เช่นเดียวกับอังกฤษและฮอลันดา (หน้า ๔๗) พรหมจากเปอร์เซียใช้ปูทอพระโรง (หน้า ๕๓) แคมเปอร์เซียกินแดงไม่ได้ น้ำหนักถึง ๓๖ ปอนด์ (หน้า ๕๖) ศาลาพักร้อนเป็นสิ่งที่ยสงสัยว่าจะนำคดีนี้มาจากเปอร์เซีย (หน้า ๕๘) ที่พักของทูตฝรั่งเศสและแคมมัวร์สร้างเป็นตึก (หน้า ๕๙) แคมมัวร์นำอูฐเข้ามาใช้ในกรุงศรีอยุธยา (หน้า ๖๓) ม้าพระที่นั่งใช้ม้าเปอร์เซีย (หน้า ๖๓) แคมมัวร์บางคนชอบกินดีคนโดยคนชาติมลายูเอามาขาย (หน้า ๗๙) การค้าผ้าระบายสีทุกชนิดของแคมมัวร์กระทบกระเทือนธุรกิจการค้าของฮอลันดามาก (หน้า ๘๖) และอื่น ๆ

วิธีนำเสนอในลักษณะดังกล่าวอาจมองได้ ๒ ทางคือเป็นได้ทั้งจุดเด่นและจุดด้อย ทั้งนี้สุดแต่ว่าผู้อ่านต้องการอะไรและอยู่ในกลุ่มนักอ่าน

ประเภทใดหรือตั้งความมุ่งหมายจากการอ่านไว้มากน้อยแค่ไหน โดยธรรมชาติของเรื่องราวในอดีตมักปรากฏตามหนังสือต่างๆ มาก่อนแล้ว จึงเป็นที่รู้กันดีว่าไม่ใช่ของใหม่ ฉะนั้นเมื่อผู้เขียนสามารถนำมาฟื้นอดีตให้กลับมีชีวิตชีวาขึ้น ก็นับว่าเป็นความสำเร็จของผู้เขียนในระดับหนึ่งที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งก็คือ ผู้เขียนมักจะใช้วิธีนำข้อมูลจากหลักฐานต่างๆ มาตีแผ่ไว้โดยมิได้นำตัวเองเข้าไปเกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นการวิพากษ์เพิ่มเติม หรือวิเคราะห์หาเหตุผลประกอบ โดยปล่อยให้เป็นที่หน้าทีของผู้อ่านรับรู้ หรือสร้างมโนทัศน์ขึ้นเองสุดแต่ปัญญา หรือจินตนาการของผู้อ่านว่าจะเข้าถึงได้แค่ไหน ถ้าเป็นผู้อ่านในกลุ่มที่ต้องการอ่านเพื่อการค้นคว้าศึกษาให้ลุ่มลึกแล้ว ผู้อ่านประเภทนี้ย่อมจะต้องได้เคยสัมผัสกับข้อมูลเหล่านี้มาก่อนแล้ว หนังสือเล่มนี้จึงอาจสนองความต้องการของกลุ่มผู้อ่านประเภทนี้ได้น้อยไป แต่ในเวลาเดียวกันก็สามารถสนองความต้องการกลุ่มผู้อ่านอื่นๆ ได้ดีไม่น้อยทีเดียว

ภาพประกอบที่สรรมาไว้ในเล่มเป็นจุดเด่นที่ทรงคุณค่าเหลือล้นต่อการวินิจฉัยข้อมูลในประวัติศาสตร์ไทย เป็นภาพที่เขียนขึ้นสมัยอยุธยาทั้งสิ้น ภาพรวมสมัยแห่งยุคเป็นกระจกฉายอย่างวิเศษสำหรับนำผู้อ่านเข้าสู่อดีตให้เป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น เช่นภาพชนชาติอาหรับนอกศาสนาพุทธ จากภาพเขียนบนผนังพระอุโบสถวัดเกาะสุทธาราม จังหวัดเพชรบุรี (หน้า ๔๐) เป็นภาพเขียนสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย ภาพลายทองจากตู้พระไตรปิฎกศิลปะสมัยกรุงศรีอยุธยา “เรื่องมโหสถ” โดยผู้เขียนบรรยายภาพไว้ว่า “เบื้องล่างเป็นภาพท่าครุ รูปทหาร

ฝรั่งเศสกับทหารเปอร์เซียที่มากำลังสู้รบยุทธกัน เป็นทำที่นิยมเขียนกันมาก ภาพนี้จากตู้พระไตรปิฎก วัดอนงคาราม กรุงเทพฯ (หน้า ๓๖) ภาพจากพุทธประวัติบนตู้ทองพระไตรปิฎกสมัยกรุงศรีอยุธยา มีคำบรรยายภาพว่า “เบื่องบนนภากาศ รูปทหารฝรั่งเศสกับทหารเปอร์เซียในกองทัพสยามกำลังควมม้า” (หน้า ๔๔) ภายในเล่มยังบรรจุภาพอื่นๆ ไว้อีกหลายภาพที่แสดงลักษณะของชาวเปอร์เซียวาดโดยจิตรกรร่วมสมัยตามฝาผนังโบสถ์ (หน้า ๕๒, ๕๔) จัดว่าเป็นภาพที่งามมาก แลเห็นรูปทหารเปอร์เซียแต่งกายตามจารีตอย่างชัดเจน และทหารฝรั่งเศสแต่งกายแบบสมัยหลุยส์ที่ ๑๔ (หน้า ๕๔) สิ่งสำคัญซึ่งผู้อ่านไม่ควรพลาดชมได้แก่ภาพบนบานตู้พระไตรปิฎกลายทอง แสดงลักษณะการแต่งกายของชนต่างด้าวทั้งฝรั่งทั้งแขกครั้งกรุงศรีอยุธยาได้ชัดเจนมากที่สุด (หน้า ๗๐)

“แขกมัวร์” ที่ปรากฏบนผืนภาพแสดงเอกลักษณ์ของแขกได้เด่นชัดมีทั้งแขกสามัญชนแขกที่เป็นขุนนางซึ่งสังเกตได้จากการนุ่งห่ม (หน้า ๘๓, ๙๒) กลิ่นอายของอดีตจะจับจิตผู้อ่านได้อย่างทันควันเมื่อได้เห็นภาพ การเรียงอิฐตะแคงรูปก้างปลา ที่วัดมหาธาตุ อยุธยา ซึ่งผู้เขียนบรรยายว่า เป็นการเรียงอิฐแบบเดียวกับที่ถนนปาดอง และถนนแขกมัวร์ที่ถนนหลังป้อมเพชร (หน้า ๙๔) ภาพแขกเปอร์เซียโพกผม มือถือหวายคอยไล่ตีพวกหนูที่มาเลียบเคี้ยวอยู่ใกล้ม่านที่มีสาวสนมกำนัลในมาทำพิธีถวายเป็นอาหารแด่พระองค์ซึ่งต้องมีการกำนัลตามประเพณี (หน้า ๑๐๑) เป็นภาพชีวิตในราชสำนักสมัยอยุธยาที่หาดูไม่ได้ง่าย ๆ ภาพกิจกรรมของพวกแขกมัวร์ รวม ๒๗ ภาพจะเป็นอาหารอันโอชะที่ผู้อ่านทั่ว ๆ ไปเสพได้ด้วยตา ด้วยความรู้สึกและจินตนาการได้เต็มอิม *

โรงงานยาสูบ กระทรวงการคลัง

ขอสนับสนุนการประชุมทางวิชาการเรื่อง “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ : คาบสมุทรและกลุ่มเกาะ” ของภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

๒๓-๒๘ มิถุนายน ๒๕๓๕